

2. Векслер С.И. Обнаружение и опровержение ошибок как средство развития критичности мышления /С.И.Векслер //Актуальные психолого-педагогические проблемы обучения и воспитания. — М., 1970. — С.18-26
3. Ласкожевская Е.В. Технология критического мышления /Е.В.Ласкожевская //Начальная школа — 2007. — №6. — С. 68-70.
4. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / Сергей Леонидович Рубинштейн. — СПб: Питер, 2000. — 323 с.
5. Синельников В.М. Формирование критичности ума у младших школьников в процессе обучения /В.М.Синельников//Автореф. дис. канд. пед. наук. — Киев. 1973. - 23 с.
6. Теплов Б.М. Психология / Борис Михайлович Теплов. — М.: Просвещение, 1946. — 223 с.

СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ ІМПРОВІЗАЦІЇ В ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

УДК: 371.15+372.38+808.51

Шмиголь Г.Д.

В даній статті проаналізована психолого-педагогічна література в області визначення місця педагогічної імпровізації у психолого-педагогічній науці, а також окреслено її значення у професійній діяльності викладача вищої школи. У ході аналізу досліджень були виявлені сутність поняття педагогічної імпровізації, етапи її виникнення, її класифікація, механізм її внутрішнього виникнення, а також руйнівні сили її функціонування в процесі педагогічного спілкування.

Ключові слова: педагогічне спілкування, педагогічна творча діяльність, педагогічна імпровізація, інтуїтивне та інтуїтивно-логічне мислення.

В данной статье проанализована психолого-педагогическая литература в области определения места педагогической импровизации в психолого-педагогической науке, а также очерчено ее значение в профессиональной деятельности преподавателя высшей школы. В ходе анализа исследований были выявлены сущность понятия педагогической импровизации, этапы ее возникновения, ее классификация, механизм ее внутреннего возникновения, а также движущие силы ее функционирования в процессе педагогического общения.

Ключевые слова: педагогическое общение, педагогическая творческая деятельность, педагогическая импровизация, интуитивное и интуитивно-логическое мышление.

The psychology-pedagogical literature in the region of definition the place of pedagogical improvisation in the psychology-pedagogical science is analysed in this article, the pedagogical improvisation's importance in the professional activity of the high school teacher is

outlined. During the analysing of the researches were discovered the essence of definition of the pedagogical improvisation, stages of it's origin, it's classification, the mechanism of it's inner origin, and the movable forces of it's functionation during the process of pedagogical communication.

The key words: pedagogical communication, pedagogical creative activity,

pedagogical improvisation, logical and logical-intuitive thinking.

В умовах сьогодення навчальний процес у вищій школі значно ускладнюється. Це зумовлює в якості обов'язкової умови максимальне включення творчого потенціалу викладача і одним із видів творчості, що здійснюється на всіх етапах та рівнях викладацької діяльності, являється педагогічна імпровізація.

Проблемам педагогічної імпровізації, а також питанню формування готовності до педагогічної імпровізації у студентів педагогічних вузів у процесі їх професійної підготовки присвячені дослідження В.І. Загвязинського, В.М. Харькіна, В.А. Кан-Калика, Л.Ю. Берікханової, Т.А. Фокіної та ін. Даними авторами визначені сутність, види, природа та рушійні сили педагогічної імпровізації, а також розроблені різноманітні методи залучення студентів педагогічних вузів до творчої педагогічної діяльності та поетапного формування у них готовності до педагогічної імпровізації.

Як зазначають дослідники, імпровізація - один из ключових компонентів у будь-якому виді творчості. Феномен імпровізації широко відомий в творчості діячів мистецтва: поетів, музикантів, танцюристів, акторів і т.д. Імпровізація як найважливіший компонент творчої діяльності притаманна і педагогічній творчості, яка в певній мірі походить за своєю структурою на творчість актора (Ю.П. Азаров, В.А. Кан-Калик, Ю.Л. Львова та ін.). Детально схожі риси і риси, що різняться педагогічну і акторську діяльності, розглянуто О.С. Булатовою у книзі «Педагогический артистизм» [1]. Автор вважає, що «...артистичні педагоги не бояться виникнення на уроці несподіванок, і люблять їх, вміють їх «обіграти», «виправдати», використовувати їх як нову обставину для знаходження нових яскравих фарб уроку. Такі несподіванки викликають мобілізацію творчих сил педагога, творче натхнення, стимулює фантазію і уяву».

В.М. Харькін вважає, що у актора в порівнянні із вчителем «рамки заданності чіткіше окреслені», він проживає багато разів одну і ту саму роль з одним і тим самим текстом, оживляючи текст п'єси за рахунок нюансів, у вчителя ж «рамками» служать цілі уроку, а способи та логіка їх досягнення можуть регулюватися ним самим [7, с.39], тобто ступінь імпровізованої, а значить і творчої насиченості в педагогічній діяльності, більше, ніж в театральній. На схожість педагогічної і акторської професій вказували К.С. Станіславський, А.С. Макаренко, А.С. Шафранова, Ф.Н. Гогоболін, Н.В. Кузьміна та ін. На думку В.А. Кан-Калика, «точками дотику» театральної і педагогічної творчої діяльності являються:

- спілкування, як форма зв'язку вчителя з учнями, лектора з аудиторією, актора із глядачем;

- мета, загальним змістом якої для обох професій є вплив на людину, виклик певних думок, переживань;

- один і той же «інструмент» впливу на учнів і глядачів: індивідуально своєрідна особистість педагога і актора [4, с.7].

Професійна діяльність педагога представляє собою складний багатоплановий процес, який втілює у собі своєрідну єдність науки і мистецтва, логічного і емоційного, раціонального і чуттєвого. Реалізуючи свій задум на занятті, педагог втілює логічно продуманий проект лекції, заняття в реальні, емоційно та інтонаційно насичені слова і дії, відтворює задумане. При цьому навіть при багаторазовому використанні одного і того ж «сценарію» його реалізація не може бути абсолютно однаковою, оскільки реальні умови його втілення такі як: творче самопочуття педагога, індивідуальні особливості учасників процесу навчання, ступінь зацікавленості тих, хто навчається, змістом і ходом заняття і т.д. - неминуче призводять до оригінального, всякий раз своєрідного втілення задуманого, необхідності коригувати, в більшій чи меншій мірі змінювати початковий педагогічний план відповідно до вимог конкретних ситуацій.

Ефективним засобом органічної реалізації задуманого та вирішення протиріч між початковим педагогічним проектом заняття та новим варіантом його втілення і являється педагогічна імпровізація.

На вагомість педагогічної імпровізації вказує і В.А. Кан-Калік. «Педагогічна імпровізація, - вважає він, - не поодинокий випадок у педагогічній творчості, вона є найважливішою складовою частиною творчого процесу педагога. Якщо педагогічне спілкування є засобом передачі творчого процесу педагога тим, хто навчається, (і навпаки) та засобом, що організовує взаємодію цих творчих процесів, то педагогічна імпровізація є засобом уточнення творчого процесу педагога, коригуючим моментом у взаємодії творчого процесу педагога із творчим процесом тих, хто навчається» [3, с.87].

Він же дає таке визначення педагогічній імпровізації: «Педагогічна імпровізація – це творчість педагога безпосередньо під час спілкування з дітьми, в момент втілення у класі його педагогічного задуму. Ця творчість на основі інтерпретації матеріалу підготовленого уроку у сьогоднішніх обставинах діяльності, у світлі справжніх творчих педагогічних установок та відчуттів вчителя. Вона втілює в собі здатність вчителя оперативньо оцінювати ситуації та вчинки тих, хто навчається, і свою власну діяльність, приймати рішення відразу (часом без попереднього логічного міркування) на основі попереднього досвіду та педагогічних спеціальних знань, ерудиції та інтуїтивного пошуку і органічно діяти в обставинах діяльності, що змінюються, чутливо реагуючи на їх зміни, коригуючи власну діяльність» [3, с. 54].

Авторське визначення педагогічної імпровізації дає в своєму дослідженні В.І. Загвязинський: «Здатність швидко і вірно оцінювати ситуацію, приймати рішення відразу, без розгорнутого логічного міркування, на основі накопичених знань, досвіду та інтуїції називають педагогічною імпровізацією» [2, с.116]. Розмірковуючи про право на реалізацію, він пише: «...Педагог не просто має право на імпровізацію, він не має права не імпровізувати, він повинен постійно працювати над собою, щоб знаходитися у стані імпровізаційної готовності, готовності творити і шукати найкращі рішення

на уроці саме заради того, щоб повно і ефективно відтворити задумане» [2, с.121].

В.М. Харькіним дане наступне визначення цього явища: «Педагогічна імпровізація — це акт, в процесі якого виконання співпадає чи слідує одразу за створенням об'єктивно чи суб'єктивно нового, який представляє собою один із елементів педагогічної діяльності, і в той же час — своєрідний механізм трансформації педагогічних знань, умінь, техніки в педагогічні, творчого характеру дії (штампа у творчість)» [6, с. 29]. Наступним іде уточнення: «Педагогічній імпровізації, як і імпровізації взагалі, притаманні наступні ознаки: співпадіння процесів створення і виконання чи їх мінімальний розрив, їх миттєвість і, в більшості випадків, публічний характер, а також і те, що імпровізація — продукт єдності інтуїтивного і логічного з початковою опорою на інсайт. Тому ми визначаємо педагогічну імпровізацію як компонент педагогічної діяльності, який здійснюється миттєво, без попередньої підготовки» [6, с. 31].

Л.Ю. Берікханова дає розгорнуте визначення цьому явищу: «...ми визначаємо педагогічну імпровізацію як об'єктивну, діалектично необхідну форму і спосіб перетворювальної діяльності педагога, що проявляється в ході живого спілкування з тими, хто навчається, і полягає в органічному втіленні початкового задуму і прийнятих безпосередньо в процесі навчання нових, педагогічно доцільних рішень, оперативному приведенні у відповідність педагогічного проекту уроку з реальними умовами протікання навчально-виховного процесу і творчими можливостями педагога з метою підвищення рівні навченості, розвиненості, вихованості тих, хто навчається» [5, с. 39].

Аналіз приведених визначень педагогічної імпровізації говорить про те, що проблема досліджена всебічно, повно і глибоко. Наведені визначення трактують педагогічну імпровізацію і як дії педагога, і як акт, і як завершений педагогічний продукт. Усе вищезазначене дозволяє трактувати педагогічну імпровізацію як сукупність педагогічних дій, вміння виконувати які є інтегративною багатокомпонентною якістю викладача вищої школи, яка дозволяє йому оперативно реагувати в ході навчально-виховного процесу ситуації найрізноманітнішого характеру і масштабу що спонтанно виникають, а також вміння використовувати їх для реалізації і швидкого коригування початкових запланованих задач.

В.А. Кан-Калік розглядає процес здійснення педагогічної імпровізації в певній послідовності і виділяє при цьому 3 етапи:

1. Миттєвий аналіз педагогічної імпровізації, на основі педагогічного прояснення ідеї, та вибір засобів її реалізації що виникає.

2. Виконання оперативного прийнятого педагогічного рішення.

3. Оцінка результатів імпровізації і визначення наступних задач діяльності [3, с. 92].

Автор виділяє 5 варіантів педагогічної імпровізації в залежності від джерела виникнення:

- 1 варіант, який виникає в результаті впливу зовнішніх факторів, що коригують процес навчання;

- 2 варіант педагогічної імпровізації, який є результатом нового педагогічного рішення, яке неочікувано виникло безпосередньо на уроці;

- 3 варіант педагогічної імпровізації, викликаний визначенням в логіці викладення навчального матеріалу таких залежностей, які не були враховані при підготовці до заняття;

- 4 варіант, що виникає в результаті самоаналізу, який йде паралельно з процесом навчання і який призводить до необхідності коригувати його протікання;

- 5 варіант педагогічної імпровізації, який є результатом інтуїтивного пошуку оптимального варіанту здійснення навчальної діяльності.

В.М. Харькін виділяє наступні специфічні етапи виникнення і здійснення педагогічної імпровізації:

1 етап - педагогічне просвітлення;

2 етап - вибір конкретного шляху здійснення тієї чи іншої ідеї;

3 етап - публічне втілення (реалізація педагогічної ідеї);

4 етап - осмислення (миттєвий аналіз);

5 етап - плавне повернення до запланованої частини уроку.

Автор звертає увагу на те, що широка розповсюдженість явища педагогічної імпровізації дозволяє класифікувати її за структурою:

1. «Класична» педагогічна імпровізація (вміщує усі 5 етапів здійснення імпровізації, наведені вище, доля інтуїтивного мислення висока, однак, присутнє і інтуїтивно-логічне мислення).

2. Імпровізація з домашньою заготовкою (доля інтуїтивного мислення мінімальна, заздалегідь продумуються «імпровізаційні ловушки» для дочасного включення імпровізації). На думку В.М. Харькіна, цей вид імпровізації гарантує якість реалізації імпровізаційних дій і перетворюється у доступний для кожного педагога ефективний навчально-виховний прийом. Використання домашніх заготовок, на думку автора, не суперечить сутності явища через неможливість попередження всіх умов їх застосування.

3. Змішана чи перехоюча імпровізація (в ній змішані (з'єднані) і переходять один в другий два вище розглянутих варіанта – класичний і з домашньою заготовкою).

Окрім даної класифікації учений пропонує розрізняти педагогічну імпровізацію за формою втілення, при цьому він виділяє словесну, фізичну чи словесно-фізичну дію. На його думку, найпоширеніший вид – словесна імпровізація, яка включає в себе монолог педагога, діалог з учнями чи класом, дотепну репліку чи фразу і т.д., і тому очевидна необхідність підготовки молодих педагогів саме до цього виду дії.

Л.Ю. Берікханова пропонує наступну класифікацію педагогічної імпровізації: «...імпровізації, спрямовані на реалізацію і доцільне уточнення»:

- цілей конкретного уроку;
- змісту навчального матеріалу;
- методичного прийому;
- організацію навчальної комунікації.

Крім того, автор виділяє 2 типи педагогічної імпровізації за джерелом виникнення: «природно», неспровоковану, яка є ефективним засобом втілення початкового педагогічного задуму та його доцільних коригувань, і «вимушену», спровоковану, яка виступає як засіб приведення у співвідношення

педагогічного проекту уроку з конкретними умовами і обставинами його реалізації.

Важливо відмітити, що автори вважають виділення різних видів педагогічної імпровізації достатньо умовним, оскільки в реальній практиці практична імпровізація часто представляє собою дещо комбінований варіант, в якому різні види імпровізації природно перетікають один в другий, доповнюючи і збагачуючи один одного.

Отже, аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми педагогічної імпровізації дозволяє зробити наступні висновки:

- педагогічна імпровізація — це форма, засіб і спосіб ефективного конструювання, реалізації і коригування початкового задуму педагога, згідно з реальними умовами протікання навчально-виховного процесу;

- внутрішнім механізмом виникнення педагогічної імпровізації є педагогічна інтуїція, а основними рушійними силами її функціонування є суперечності між початковим проектом заняття і більш ефективним варіантом його реалізації, що спонтанно виник в процесі навчання;

- вміння здійснювати педагогічну імпровізацію є необхідною якістю викладача вищої школи і показником рівня професійно-творчої майстерності педагога.

В умовах удосконалення якості професійної підготовки викладача вищої школи стрімко зростає необхідність його практичного вміння використовувати свій творчий потенціал. Аналіз психолого-педагогічних досліджень показав, що підготовка майбутніх вихователів ДНЗ до використання педагогічної імпровізації у своїй професійній діяльності представляє, на жаль, маловивчену педагогічну проблему. Чіткого спрямування авторами роботи з майбутніми вихователями ДНЗ щодо формування у них педагогічної імпровізації у процесі педагогічної діяльності на Україні не зустрічається. Актуальність вивчення використання вихователем педагогічної імпровізації у ході навчально-виховного процесу в ДНЗ залишається виправданою і довгоочікуваною, адже завдяки майстерності педагогічної імпровізації вихователя перед дитиною дошкільного віку відкриваються небачені можливості її різнобічного розвитку, і саме педагогу дошкільної освіти, в першу чергу, потрібно навчитися вчасно реагувати на незаплановане запитання дитини, або на її раптове вередування під час навчання чи гри. Таким чином зростає необхідність підготовки майбутніх педагогів дошкільної освіти до оволодіння таким оригінальним, унікальним, неповторним інструментом педагогічного впливу у роботі з дітьми дошкільного віку, завдяки якому процес розвитку творчої особистості дитини через її творчу активність на занятті здійснювався б найефективніше. У ролі такого інструменту в навчально-виховному процесі виступає педагогічна імпровізація, яка в свою чергу, є невід'ємною частиною творчої професійної діяльності педагога-майстра.

Література:

1. Булатова О.С. Педагогический артистизм. - М.: Academia, 2001. - 238 с.
2. Загвязинский В.И. Методология и методика дидактического исследования. - М.: Педагогика, 1982. - 160 с.

3. Кан-Калик В.А. Проблемы педагогической импровизации в творческом процессе педагога // Взаимосвязь убеждения и внушения в педагогическом процессе. - Пермь, 1978. - С. 86-95.

4. Кан-Калик В.А. Педагогическая деятельность как творческий процесс (Исследование субъективно-эмоциональной сферы творческого процесса педагога). - Грозный, 1976. - 268 с.

5. Творческая направленность деятельности педагога: Сборник научных трудов. / Под редакцией Ю.Н. Кулюткина и Г.С. Сухобской. - Л.; 1978. - 100 с.

6. Харькин В.Н. Импровизация... Импровизация? Импровизация! - М.: Магистр, 1997. - 286 с.

7. Харькин В.Н. Педагогическая импровизация, теория и методика. - М., 1992. - 232 с.

СУЧАСНА СИСТЕМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ У США

УДК 37.011.3(73) – 051

Шандрук С.І.

У статті робиться спроба проаналізувати сучасну систему післядипломної освіти в США; визначити механізми участі державних органів та добровільних організацій в підвищенні кваліфікації вчителів; охарактеризувати основні організаційні моделі національної системи підвищення кваліфікації вчителів середньої школи США.

Ключові слова: підвищення кваліфікації, державні органи освіти, добровільні організації та фонди, середня школа США.

СОВРЕМЕННАЯ СИСТЕМА ПОВЫШЕНИЯ КВАЛИФИКАЦИИ УЧИТЕЛЕЙ В США

Шандрук С.И.

В статье делается попытка проанализировать современную систему последипломного образования в США; определить механизмы участия государственных органов и добровольных организаций в повышении квалификации учителей; охарактеризовать основные организационные модели национальной системы повышения квалификации учителей средней школы США.

Ключевые слова: повышение квалификации, государственные органы образования, добровольные организации и фонды, средняя школа США.

THE US MODERN SYSTEM OF TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT

Svitlana Shandruk

An attempt to analyze the US modern system of postgraduate education; to define the mechanisms of participation of public organs and voluntarily organizations in professional development of school teachers; to describe the basic organizational models of the national system of professional development of secondary school teachers of the USA is made in this article.